

Zjištění sakrálního areálu v Pardubičkách

TOMÁŠ ČURDA

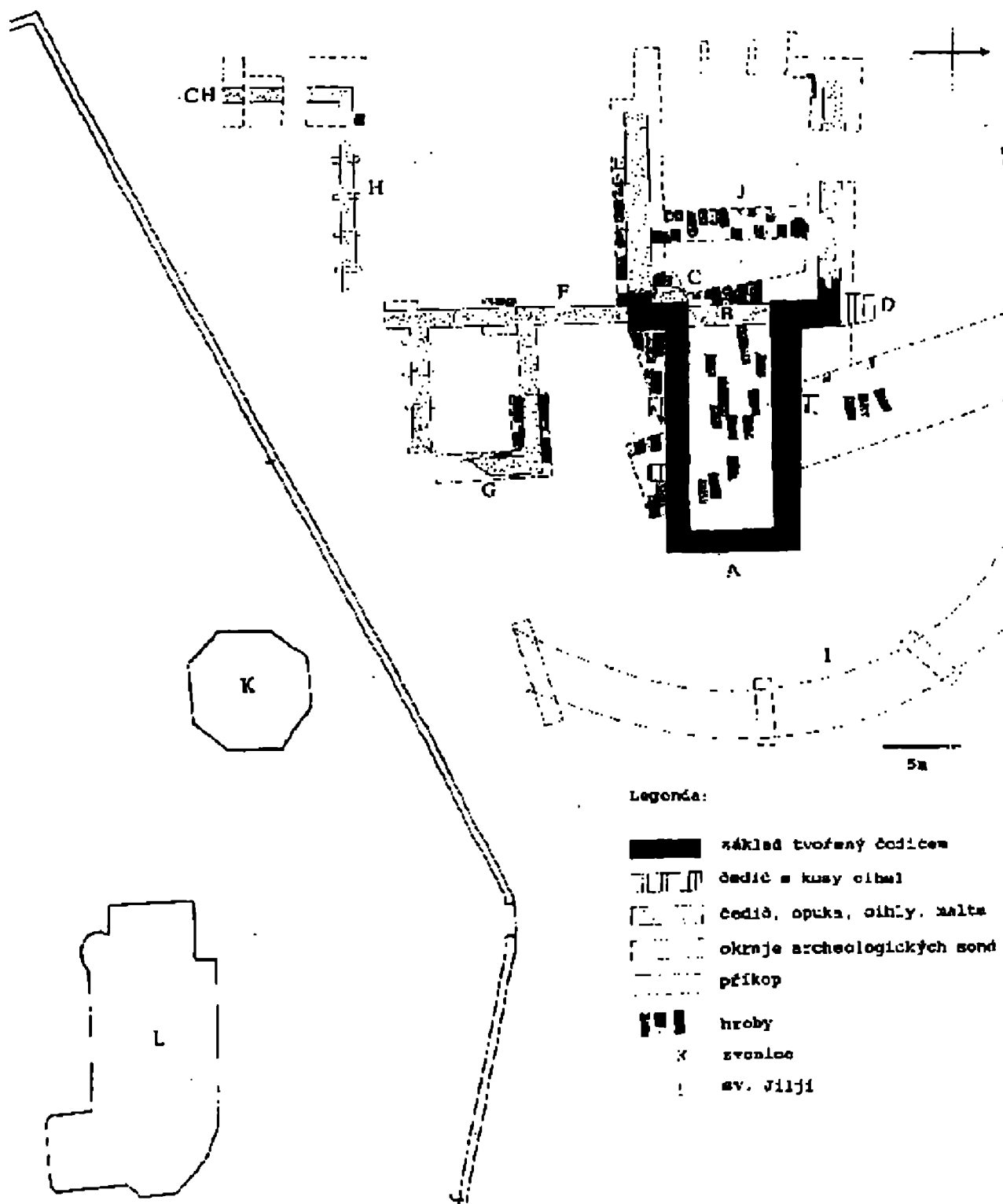
Dějiny nejstarších Pardubic jsou postaveny na studiu písemných pramenů, doplněných známými skutečnostmi hmotných pramenů, především dochovaných staveb, jejich částí a prvků. Archeologická zjištění jsou poměrně velmi řídká a svou povahou náhodných objevů či maloplošných sondáží do utváření historie města donedávna nijak přínosně nezasáhla. Podpořila koncepci vycházející z difusního osídlení (Sommer 1977, 113, Šebek 1989, 38) plochy o rozměrech 2, 2,5 a 1 km, se třemi centry tohoto osídlení ve vrcholech vzniklého trojúhelníku. Za jedno z nich jsou považovány Slovany, část Pardubic, kde v ulici K trati došlo v roce 1950 k náhodnému objevu zbytku sídlištního objektu s keramikou druhé poloviny 13. stol. (dnes nezvěstný). Za druhé tvrzi, stojící v místě dnešního zámku s nedalekým kostelem sv. Bartoloměje a za třetí Pardubičky. K nepřímo doložené tvrzi v Pardubicích, ještě před založením města, se může vztahovat nález zlomků keramiky z přelomu 13. a 14. století, získaný v těchto místech sondáží ve výkopu inženýrské sítě. Je to dosud jediný a nejstarší doklad sídlištní aktivity pro celou historickou část města. O neexistenci předperněstejnského kostela sv. Bartoloměje pak svědčily dílčí výzkumy. Vně východní části presbyteria (Šebek 1985, 113–119), jižně od kostela (Šebesta 1972, 104) a především archeologický výzkum uskutečněný ve vnitřní části kostela sv. Bartoloměje (Ježek, 1995). Výsledky posledního výzkumu zde vyloučily stavební fázi z 13. a 14. století, a tím i předpoklad přilehlé cyriacké kanonie, v Pardubicích doložené v roce 1295 (Piekosinski 1876, 147, č. CXXV). Za nejperspektivnější polohu při hledání počátku Pardubic můžeme dnes považovat jejich dnešní městskou čtvrť – Pardubičky.

Pardubičky (původní název Pardubice, po změně vlastnického vztahu a z důvodů odlišení od nového města název doplněn na Pardubice Mnichové, později nazývány zkráceně Pardubičky) se rozkládají na pravobřežní části terasy řeky Chrudimky. Výrazně vyvýšená část (233 m n. m.), s příkrým svahem k řece, je v dnešním městě nejvyšší polohou. Na jižním konci této plošiny ukončené ostrožnou stojí kostel sv. Jiljí, zmiňovaný v listině papeže Bonifáce VIII (Piekosinski) k roku 1295 jako kaple (s kaplí sv. Václava, situovanou pod dnešní kostel v blízkých Mikulovicích [Šebek 1991, 3–11] a kostelem sv. Bartoloměje, společně spravovanými cyriaky). Okolí kostela, především v jižním a západním směru, dnes zabírá hřbitov. Ze hřbitova pochází keramika datovaná do přelomu a počátku 13. století (Sommer 1977, 115), z blízkého okolí pak ojedinělý nález moravského denáru s obdobnou datací. Existenci kostrových nálezů a základy zdi vzpomíná na ploše severně od hřbitova pardubičský kronikář J. Semonský (1940, 22).

Tyto skutečnosti podnítily pardubické muzeum k archeologickému výzkumu, jenž proběhl v letech 1973 a 1975 na obecní loučce (parc. č. 52/26) severně od hřbitova. Výsledky zjištěné pomocí tří položených sond konstatovaly existenci pohřbů uložených až ve třech vrstvách, keramiku 13.–14. století ze zásypu hrobů a zeď, interpretovanou jako hřbitovní, neboť tvořila rozhraní mezi prostorem s hroby a bez hrobů (Sommer 1977, 115–116).

Likvidace domků a zahrad v Pardubičkách, v prostoru V a SV od zmíněných sondáží, vyvolala v roce 1993 nový výzkum. Umístěním 5 m široké sondy ve střední části plochy a jejím prodloužením SSZ směrem se nám podařilo zachytit několik typů objektů v rozdílných časových horizontech.

První skupina zjištěných nálezů pochází ze sídlištní vrstvy a sídlištních objektů. V této,

Legenda:

- základ tvořený cedičem
- cedič s kusy cihel
- cedič, opuka, ošlky, malta
- okraje archeologických sond
- příkop
- hroby
- zvonice
- sv. Jiří

Zkoumaný objekt v Pardubičkách.

místa odebrané či přemístěné vrstvě, bylo nalezeno především velké množství zlomků keramiky z 13. století, železné předměty a denár Vladislava II. Kromě kůlových jamek a jam různých tvarů a velikostí došlo k odskrytí nístěje pece s nálezy drobných kousků bronzu, větší jámy na dně s ohništěm a zbytkem kamenného obložení a zbytku malé pece. Vedle četných novodobých zásahů byly sídlištní projevy narušeny stavbou kamenného základu budovy a následným ukládáním pohřbů.

Zjištění základu kamenné stavby určilo směr dalšího odkryvu. Jednalo se o obdélný půdorys budovy orientované delší osou na V–Z (část A). Čedičový základ zhotovený pouze z lomového kamene byl na sucho uložen do jámy v šíři 160–200 cm, celkový vnitřní rozměr půdorysu stavby měřil 14×6 m. Východní průčelí bylo ukončeno pravouhlym závěrem, západní oboustranně pravouhle rozšířeno v ose S–J o 2,5 m. Po zpětném zalomení pokračoval takto rozšířený čedičový základ opět západním směrem ještě asi 2 m. V těchto místech byla nejstarší stavební fáze ukončena. Pokračující základ ve stejné šíři a směru navázal později odlišným materiálem a technologií (lomový čedič, opuka, kusy cihel v maltovém provázání, část E). Jednalo se o dostavbu, zřejmě neuskutečněného původního záměru. Výskyt cihel v základu datuje obě rozšířená ramena od 14. století. Jejich uzavření nebylo nalezeno, neboť část západní plochy byla novodobými zásahy skryta až pod jeho úroveň.

Uzavření mezi vnitřními rohy rozšiřujícího se čedičového základu (část B) odpovídá také mladšímu stavebnímu období. Bylo mělkěji zahloubeno a zhotoveno ze zmíněné trojkombinace stavebních prvků spojených maltou. Severní polovina se skládala z opukových desek tvořících podlahovou rovinu, jižní polovina toto uspořádání postrádala. Zřejmě se jednalo o základ vnitřní příčky a průchod mezi částmi A a E. Stopy po starším západním závěru části s čedičovým základem nebyly zjištěny. Snad bylo do budoucna počítáno s následnou dostavbou a dočasný závěr byl pouze dřevěný či jinak provizorní.

Za mladší fázi budovy s čedičovým základem (A) lze považovat vnější opěrné pilíře (D), připojené k základu zdi bez provázání. Jeden z pěti zjištěných pilířů zanikl novodobou výstavbou. Základy pilířů jsou složeny volně z čediče a několika kusů cihel. Potřebu zkvalitnit statiku nové dostavby prozrazuje též zesílení, vyplněním vnitřního rohu jižního rozšíření (C). Vznikl tak kamenný základ 4×4 m, jenž mohl nést např. věž.

K vnější jižní rozšířené čedičové části základu byla přizděna zeď (F). Vybíhá jižním směrem a je zhotovena, stejně jako další základy zjištěné na jižní straně z čediče, opuku, cihel a malty. Po několika metrech k této zdi navazuje z východní strany obdélný základový půdorys (G) o vnitřním rozměru 6,30×9 m. O pět metrů jižněji se potvrdil průběh zdi zachycené sondou v roce 1973 a definované P. Sommerem jako zeď hřbitovní (H) (Sommer 1977, 115, 116). Její jižně zalomená část je zde z mělkého základu zahloubena do 160 cm, kde zeď provázaná maltou pokračuje ještě hlouběji (část CH).

Rozsáhlou skupinu objektů v Pardubičkách vyplňují hroby. Jejich koncentrace, složení hrobové výplně i uložení koster jsou v různých místech areálu odlišné, orientace hlavou k západu shodná. Z hlediska datace čedičové stavby (části A) je důležitý hrob č. 2, umístěný v jejím interiéru při středu severní stěny. Brakteát (Přemysl Otakar I, 1210–1230) sevřený v dlani pravé ruky pochovaného, narušení hrobovou jámou vrstvy datovatelné zlomky keramiky a výskyt obdobných střepů v hrobové výplni datují hrob přibližně do poloviny 13. století. Přítomnost velkého množství kousků čediče a absence zlomků cihel v hrobové výplni potvrzují umístění hrobu po dokončení stavby (A). Sousední dlouhou hrobovou jámu umístěnou při centrální části vyplňoval pouze destruovaný stavební materiál a dva kusy pískovce. Těsně vedle byl umístěn další hrob se skeletem bez lebky. V nepoškozených částech shodné hrobové výplně se nacházely drobné úlomky cihel.

V prostoru mezi rozšířenými základy části E bylo prozkoumáno sondou (J) vedenou napříč celkem 19 koster. Zde ležel například jedinec zasažený železnou šipkou mezi bederní obratle, či kostra se zbytky čepce s dracounovou výšivkou. V severní části sondy byly skelety uloženy ve vrstvách nad sebou. Ve výplni některých hrobů se vyskytovaly uhlíky, opálené terakotové dlaždice a kusy cihel. Z hrobových zásypů pocházejí dvě mince (peníz se lvem a čtyřřezem, 1423–1430, druhá mince dosud není určena).

Ve značné koncentraci se nacházely hroby uložené vně, jižně od základu části A, E. Jedná se o etážovité pohřby. Na rozdíl od četného narušení a překrytí hrobů základy zdi B, C, F, G, nedošlo v případě čedičového základu k zjištění jediného narušení hrobu zdi.

Opevňujícím prvkem ohraničujícím sledovanou lokalitu je příkop, široký

3,5–4 m a hluboký až 2,5 m, zkoumaný v šesti řezech. Obkružuje areál ve tvaru podkovy, od západu byl zbytek chráněn srázem nad řekou Chrudimkou. Jeho vznik spadá do 13. století, zánikový horizont do století 15. Z hloubky asi ½ m pod povrchem pochází grešle (Leopold I, 1697).

Výskyt sídlištních nálezů v Pardubičkách pochází z rozlohy delší jak 100 m. Archeologickým výzkumem byl zachycen S a SV okraj sídlištní plochy. Vzhledem k nálezům dvou pecí, zahluobeného ohniště a drobných slitků bronzů se mohlo jednat o kovoliteckou dílnu. Z přístřešků se dochovaly ojedinělé kůlové jamky. Většina objektů ze zkoumaného areálu zanikla během výstavby kamenné budovy. Jejich výplně, i spodní části obsahují zlomky čediče, místním naplaveninám cizorodého minerálu, dovezeného z lomu a na ploše dál upravovaného. Velké množství zlomků keramiky datuje tuto část sídliště do 13. století.

V kamenných základech bylo zjištěno několik stavebních fází. Nejstarší část, stojící určitou dobu samostatně, byla později doplněna opěrnými pilíři a západní přístavbou lodi. Z jižní strany byl tehdy překryt existující hřbitov položením základů dalších zdí. Rozsáhlé pohřbívání uvnitř odkryté budovy i v bezprostředním okolí, stejně jako její důsledná orientace a půdorys, charakterizují tuto stavbu jako kostel. Jeho rozměry (délka více jak 30 m) a umístění při samé hraně návrší ho činily dominantním prvkem krajiny z daleka viditelným. Na základě posledních archeologických zjištění (Ježek, 1995) se lze domnívat, že se jedná o původní kostel sv. Bartoloměje. Ten, jak bylo zmíněno, spravovali cyriakové společně s kaplí sv. Jiljí a sv. Václava v Mikulovicích. Jeho funkce jednak útočištní, jako opevněného kostela postaveného na samém okraji vesnice a farní, doložená rozsáhlým hřbitovem jsou evidentní. Jeho význam je obsažen i v termínu, ecclesia uvedeném v listině z roku 1295, na rozdíl od obou svatyní označených jako capellae. Dostavba lodní části kostela i zbývajícího areálu souvisí nejspíše s donací vsi Pardubic Arnošta z Hostýně pardubickým cyriakům v r. 1332 (Šebek 1990, s. 5). Místem jeho posledního odpočinku se staly Pardubičky. Dosud zůstane otázkou komu patřil zničený hrob naplněný stavební destrukcí v centrální části presbytáře a z jakého důvodu tuto část oddělovala od lodi příčka. Není vyloučeno, že jeho poškozený náhrobek z bílého mramoru zasazený do podlahy v kostele sv. Jiljí tam byl odsud později přemístěn (Lüssner 1857, 231–232). Obdobný půdorys s velmi podobnými rozměry jako odkrytý kostel v Pardubičkách má původně cyriacký kostel P. Marie v Klášterci nad Orlicí, zmiňovaný v letech 1279–1290 (J. B. Novák 1903, 170, č. 221). Jedinou větší odlišností je jeho polygonální závěr presbytáře na rozdíl od pravoúhlého v Pardubičkách. Do jaké míry v této věci zasáhla přestavba z roku 1452 je otázka podrobného stavebně-historického průzkumu. Většina klášterů podlela husitským útokům. Že nejspíše stihl tento osud i pardubický konvent mohou svědčit, kromě zmínky Vavřince z Březové (1979, 22), i nálezy přepálených cihel, dlaždic, kamenů a uhlíků vyskytující se v některých hrobových zásypech i vrstvách příkopu.

Literatura

- JEŽEK, M., 1995: K poloze vsi „Pordobic“, Vč. sb. hist. 5 (v tisku).
LÜSSNER, M., 1852: PA II, s. 231–2.
NOVÁK, J. B., 1903: Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně, Praha, s. 170, č. 221.
PIEKOSINSKI, F., 1876: Codex diplomaticus Poloniae Minoris 1178–1386, in: Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, Tom. III, Cracoviae.
SEMONSKÝ, J., 1940: Dějiny filiálního kostela sv. Jiljí v Pardubičkách, Pardubické kostely a památky, Pardubice, s. 22.
SOMMER, P., 1977: Výsledky archeologického výzkumu v Pardubičkách, Sředověká archeologie a studium počátků měst, Praha, s. 113–117.
ŠEBEK, F., 1989: Dějiny Pardubic, Pardubice, s. 38.
ŠEBEK, F., 1990: Listina Arnošta z Hostýně z r. 1332 pro pardubické cyriaky, Inf. zpravodaj KPPP 1–3, s. 3–12.
ŠEBEK, F., 1991: Kostel sv. Václava na Chlumku u Pardubic, Vč. sb. hist. 1, s. 3–11.

Abstract

Archaeological excavations at Pardubičky

The results of two campaigns of salvage excavations at the medieval site of Pardubičky are represented by three fundamental find groups. The first of these is constituted by settlement or building features containing large quantities of 13th-century pottery and basalt fragments. The second group consists of foundation remains of walls and buttresses and of foundation trenches emptied of the building remains and subsequently filled in by secondary materials. The third group is represented by graves sunk both outside and inside the buildings. The entire area is delimited on the west by a steep slope above the bank of the Chrudimka rivulet and on the remaining sides by a semicircular ditch. The site's earliest phase consists of settlement and construction features obliterated by the finished ecclesiastical building. This building then attracted a number of graves of which one is dated by a 13th-century bracteate coin. Building annexes continuing towards the W and S cut into earlier graves. Both the desertion horizon of the ditch defined by a 15th-century layer and break in settlement continuity of the area void of later materials strongly suggest the extinction of its functions. The settlement excavations at Pardubičky (the 12th/13th-century) signalize a location of the original village called Pardubice. Also foundations of the western, older part of a church have been dated back into the 13th-century. A large cemetery, which is situated around the church, testify to its parish function. The lack of the 13th-century finds from the location of the later town of Pardubice confirms the importance of originally single settlement with an identical name in Pardubičky.

